

(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

[१९९६] २ एस.सी.आर. १०१५

म्युनिसिपल कॉर्पोरेशन ऑफ ग्रेटर बॉम्बे

- विरुद्ध -

मफतलाल इंडस्ट्रीज आणि इतर , इत्यादी

२३ फेब्रुवारी, १९९६

[न्यायमूर्ति कुलदिप सिंग आणि न्यायमूर्ति जी. बी. पटनायक]

मुंबई विद्युत वीज शुल्क अधिनियम, १९५८ : अनुसूची - भाग अ आणि भाग ब - १९८१ प्रशुल्कः कंपनीद्वारे चालवले जाणारे शहरातील अतिथीगृह - केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरासाठी आहे किंवा काय - प्रशुल्क श्रेणी 'आर' लागू आहे किंवा काय, निर्णय नाही असा आहे.

विधिमान्य रचना : शब्दप्रयोग "केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरला जातो" - चा अर्थ - श्रेणी 'आर' १९८१ प्रशुल्क - अनुसूची भाग अ, मुंबई वीज शुल्क अधिनियम, १९५८.

मुंबई वीज शुल्क अधिनियम, १९५८ च्या कलम ३(१) मध्ये अधिनियमाच्या अनुसूचीत विनिर्दिष्ट केलेल्या दराने वापरलेल्या ऊर्जेच्या एककांवर वीज शुल्क आकारण्याची तरतूद आहे. अनुसूची भाग अ मध्ये निवासी हेतूसाठी वापरल्या जाणार्या परिसराचे दर दिले आहेत आणि भाग ब मध्ये व्यवसाय, व्यापार, व्यावसायिक उपक्रम किंवा व्यावसायिक हेतूसाठी वापरल्या जाणार्या परिसराचे दर दिले आहेत. १९८१ च्या प्रशुल्काची श्रेणी 'आर' केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या परिसर 'इ' वर लागू केली गेली, आणि श्रेणी 'सी', अवशिष्ट श्रेणी म्हणून, आर, एस, आरसी (एलव्ही) आणि एसएल या श्रेणींमध्ये न आलेल्या परिसरांना लागू केली गेली.

उत्तरवादी कंपनी आपल्या कर्मचाऱ्यांच्या राहण्यासाठी मुंबई शहरात अतिथीगृहे चालवत होती. १९८१ च्या प्रशुल्कांतर्गत सादर केलेल्या देयकात सदर परिसराला श्रेणी 'सी' म्हणून ग्राह्य धरण्यात आले आहे, कंपनीने उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल करून सदर अतिथी गृहांना श्रेणी 'आर' अंतर्गत मानण्याचे निर्देश द्यावेत अशी मागणी केली.

एकल न्यायाधीशांनी असे मत मांडले की श्रेणी 'आर' कायमस्वरूपी किंवा जास्त काळ राहण्याकरिता कुटुंबाद्वारे खाजगी निवासस्थान म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या जागेपुरती मर्यादित आहे आणि

बाहेरच्या अधिकाऱ्यांना तात्पुरत्या कालावधीसाठी प्रदान केलेल्या सदनिकांना लागू होणार नाही. तथापि, द्विसदस्यीय खंडपीठाने अपीलांमध्ये असा अर्थ लावला की 'खाजगी' या शब्दप्रयोगातील 'खाजगी निवासी परिसर' हा शब्द 'सार्वजनिक' च्या ऐवजी वाचला पाहिजे आणि असा निष्कर्ष काढला की कंपनी नफा कमावण्याचा कोणताही हेतू न ठेवता परिसर अतिथीगृह म्हणून वापरत होती आणि अतिथीगृह चालवणे हा कंपनीचा व्यवसाय नव्हता, त्यामुळे परिसर केवळ त्याच्या स्वतःच्या हेतूसाठी वापरला गेला होता आणि त्यानुसार 'आर' श्रेणीसाठीचा दर लागू करण्यात आला पाहिजे.

अपिले मंजूर करताना न्यायालयाने असा निर्णय दिला :

१. उच्च न्यायालयाच्या द्विसदस्यीय खंडपीठाने "खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या" या शब्दप्रयोगाचा अर्थ लावण्यासाठी 'सार्वजनिक' च्या विरोधाभासी नफा कमावण्याची चाचणी तसेच 'खाजगी' शब्दाचा वापर करताना गंभीर चूक केली. [१०२०-सी]

२. शब्दांना त्यांचा नैसर्गिक अर्थ दिला गेला पाहिजे आणि ते त्यांच्या सामान्य किंवा लोकप्रिय अर्थाने समजले गेले पाहिजे आणि प्रत्येक शब्दाचा स्वतःचा खेळ असणे आवश्यक आहे, हे संविधीच्या निर्मितीचे एक मूलभूत तत्त्व आहे. ज्या संदर्भात शब्द वापरले जातात त्या संदर्भात वेगळ्या अर्थाची आवश्यकता असल्याचे दर्शविल्याशिवाय शब्दांच्या नैसर्गिक आणि सामान्य अर्थापासून दूर जाऊ नये. [१०१९-डी-ई]

३. प्रस्तुत प्रकरणात, "केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या" या अभिव्यक्तीतील प्रत्येक शब्दाचा साधा शब्दशः अर्थ दिला जात असताना, कंपनी किंवा व्यावसायिक उपक्रमाने देखरेख केलेले अतिथीगृह त्या अभिव्यक्तीमध्ये येईल असे म्हणता येणार नाही. या अभिव्यक्तीचा अर्थ असा आहे की संबंधित परिसर केवळ निवासी परिसर म्हणून वापरला गेला पाहिजे, ज्याचा अर्थ, दुसऱ्या शब्दांत, असा परिसर असेल जो कोणत्याही व्यक्तीने त्याच्या स्वतःच्या निवासासाठी पुरेशा निरंतर कालावधीसाठी खाजगीरित्या वापरला आहे, आणि असा परिसर नाही जेथे व्यक्ती येऊन एक दिवस किंवा एक रात्र घालवू शकते आणि नंतर परत जाऊ शकते. दुसरीकडे, कंपनी किंवा व्यावसायिक उपक्रमांद्वारे देखरेख केलेली अतिथी गृहे, ही त्यांच्या व्यावसायिक उपक्रमाचा एक भाग आहेत आणि त्यामुळे ती खाजगी निवासी परिसर म्हणून केवळ वापरासाठी ठेवली जाऊ शकत नाहीत.

उपरोक्त अभिव्यक्तीमध्ये आढळणाऱ्या 'केवळ' या शब्दाचाही तर्कशुद्ध अर्थ दिला गेला पाहिजे.[१०२०-सी-डी]

त्या दृष्टीकोनातून पाहिल्यास, ज्या संदर्भात मुंबई वीज शुल्क अधिनियम, १९५८ अंतर्गत १९८१ चा प्रशुल्क निश्चित करण्यासाठी "केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरलेले" हा शब्दप्रयोग वापरण्यात आले आहे, ते केवळ तेव्हा लागू होऊ शकते जेव्हा कोणतेही परिसर खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरले जातात.[१०२०- ए-सी]

४. शहरांमध्ये एखाद्या कंपनीने किंवा व्यावसायिक उपक्रमाने चालवलेले अतिथीगृह हे केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरले जाणारे परिसर असू शकत नसल्यामुळे, १९८१ च्या प्रशुल्कांची 'आर' श्रेणी, प्रस्तुत प्रकरणात, लागू होऊ शकत नाही.[१०२०- ई]

दिवाणी अपीलीय अधिकारिता : दिवाणी अपील क्रमांक १११४२/१९९५.

रिट याचिका क्रमांक ५३९/१९८१ मधून उद्भवलेले ए. क्रमांक ११५९/९० मधील मधील मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दिनांक ५/८.२.९३ या तारखेच्या न्यायनिर्णय आणि आदेशावरून.

सोबत

दिवाणी अपील क्रमांक १११४३/१९९५.

अपीलकर्त्यासाठी, व्ही. आर. रेड्डी- अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल, पी. एच. पारेख, अमित ढिंगरा आणि एस. ए. गडकर.

उत्तरवादींसाठी, भीमराव एन. नाईक आणि अमित दामले आणि भारत संगल.

न्यायालयाचा न्यायनिर्णय न्यायामूर्ति जी. बी. पटनायक यांनी दिला. विशेष अनुमतीने केलेले हे अपील रिट याचिका क्रमांक ५३९/१९८१ व १६०६/१९८३ अनुक्रमे मधून उद्भवलेल्या मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दिनांक ८.२.१९९३ रोजीच्या द्विसदस्यीय खंडपीठाच्या न्यायनिर्णयाच्या विरोधात निर्देशित केले आहे.

वस्तुस्थिती वादातीत नाही कारण उत्तरवादींच्या उद्योगांना त्यांची अतिथीगृहे मुंबईत मिळाली होती आणि मुंबई वीज शुल्क अधिनियमांतर्गत 'सी' श्रेणीत येणाऱ्या परिसराची व्यवस्था करणाऱ्या मुंबई

महानगरपालिकेने वीज शुल्क भरण्याचे देयक मांडले होते. या देयकामुळे व्यथित होऊन उत्तरवादींनी इतर गोष्टींसोबत असे कथन करीत मुंबई उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल केली होती की कंपनीच्या कर्मचाऱ्यांच्या राहण्यासाठी अतिथीगृह म्हणून परिसर वापरला जात असल्याने त्याचे 'सी' श्रेणीत वर्गीकरण केले जाऊ शकत नाही आणि महानगरपालिकेचा आदेश अवैध आणि निष्क्रय आहे. अपीलकर्ता महानगरपालिकेने विद्वान एकल न्यायाधीशांसमोर दाखल केलेल्या आपल्या विवरणपत्रात अशी भूमिका घेतली की 'आर' श्रेणीतील दर केवळ 'खाजगी निवासी परिसर' म्हणून वापरल्या जाणार्या परिसरासाठी आहेत आणि 'सी' श्रेणीतील दर सर्व बिगर औद्योगिक परिसरांसाठी आहेत आणि व्यावसायिक उपक्रमाने त्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या राहण्यासाठी ठेवलेले अतिथीगृह हे देखील 'आर' श्रेणीत येऊ शकत नाही आणि म्हणूनच त्यांना 'सी' श्रेणीच्या दरानुसार योग्यरित्या आकारण्यात आले आहे. प्रशुल्काच्या संबंधित तरतुदींचा विचार करून विद्वान एकल न्यायाधीश या निष्कर्षाप्रत आले की 'आर' श्रेणी खाजगी निवासस्थान म्हणून वापरल्या जाणार्या परिसरात आणि एका निश्चित श्रेणीद्वारे मर्यादित आहे, उदाहरणार्थ, ज्या कुटुंबाचे राहणे कायमस्वरूपी आहे किंवा किमान कालावधीचे आहे जसे की सेवेचा कालावधी किंवा एखाद्या ठिकाणी नियुक्ती इ. अशा घटकांवर अवलंबून आहे आणि हे अशा प्रकरणांना लागू होणार नाही जेथे स्थानकाबाहेरील अधिकारी आणि संचालकांसाठी तात्पुरत्या कालावधीसाठी सदनिका पुरविल्या जातात. विद्वान एकल न्यायाधीशांनी त्यानुसार असा निर्णय दिला की परिसर 'सी' श्रेणीत ठेवणे पूर्णपणे न्याय्य आहे आणि रिट याचिका खारीज करण्यात आल्या. विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या उपरोक्त न्यायनिर्णयामुळे व्यथित होऊन उत्तरवादींनी द्विसदस्यीय खंडपीठाकडे अपील केले. द्विसदस्यीय खंडपीठ त्यांच्या आक्षेपित न्यायनिर्णयाद्वारे अशा निष्कर्षाप्रत आले की, कंपनी नफा कमावण्याच्या कोणत्याही हेतूशिवाय या परिसराचा अतिथीगृह म्हणून वापर करत असल्याने आणि अतिथीगृह चालवणे हा कंपनीचा व्यवसाय नसल्यामुळे, परिसर केवळ त्याच्या स्वतःच्या हेतूसाठी वापरला जातो आणि त्यानुसार 'आर' श्रेणीसाठीचा शुल्क दर लागू झाला पाहिजे. द्विसदस्यीय खंडपीठाने असा अर्थ लावला की "खाजगी निवासी परिसर म्हणून केवळ वापरल्या जाणार्या" अभिव्यक्तीतील "खाजगी" हा शब्द "सार्वजनिक" च्या ऐवजी वाचला पाहिजे. त्यांनी पुढे असा निर्णय दिला की कंपनीने ठेवलेले अतिथीगृह हा व्यावसायिक प्रस्ताव नसल्यामुळे ते व्यावसायिक हेतूसाठी मानले जाऊ शकत नाही आणि जोपर्यंत परिसर कोणत्याही व्यावसायिक हेतूसाठी वापरला जात नाही तोपर्यंत त्याचे 'सी' श्रेणी म्हणून वर्गीकरण केले जाऊ शकत नाही. या निष्कर्षासह विद्वान एकल न्यायाधीशाचा निर्णय

उलटवण्यात आला आहे आणि अपीलाना मंजुरी देण्यात आली आहे, विशेष अनुमतीने प्रस्तुत अपील या न्यायालयात दाखल करण्यात आले आहेत.

अपीलकर्त्याची बाजू मांडणारे विद्वान अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल श्री. रेड्डी यांनी असा युक्तिवाद केला की मुंबई उच्च न्यायालयाच्या द्विसदस्यीय खंडपीठाने "केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरल्या जाणार्या" अभिव्यक्तीचा पूर्णपणे चुकीचा अर्थ लावला आहे आणि या अभिव्यक्तीचा नफा कमावण्याच्या हेतूशी कोणताही संबंध नाही किंवा तो 'सार्वजनिक' शब्दाच्या विरोधाभासी आहे. श्री. रेड्डी यांच्या म्हणण्यानुसार, "केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरल्या जाणार्या" अभिव्यक्तीला त्याची नैसर्गिक व्याकरणात्मक रचना दिली गेली पाहिजे आणि जर अशी रचना दिल्या जात असेल तर ते निवासी हेतूसाठी वापरल्या जाणार्या परिसरांना लागू होईल आणि कंपनी किंवा व्यावसायिक उपक्रमाने राखलेल्या अतिथीगृहला निश्चितपणे लागू होणार नाही जेथे त्याचे कर्मचारी मुंबईत असताना काही काळ येतात आणि राहतात. दुसरीकडे उत्तरवादींची बाजू मांडणारे विद्वान ज्येष्ठ वकील श्री. नाईक यांनी असा युक्तिवाद केला की, जेव्हा मुंबई वीज शुल्क अधिनियमांतर्गत दोन भिन्न दरांची, एक निवासी हेतूसाठी वापरल्या जाणार्या परिसरासाठी आणि दुसरे व्यवसाय, व्यापार, व्यावसायिक उपक्रम किंवा व्यावसायिक हेतूसाठी वापरल्या जाणार्या परिसरासाठी, तरतूद करण्यात आली आहे तेव्हा व्यावसायिक उपक्रमाशी संबंधित अतिथीगृह पहिल्या श्रेणीत येणे आवश्यक आहे आणि त्यामुळे द्विसदस्यीय खंडपीठ अशा अतिथीगृहांना 'आर' श्रेणीत आणण्यासाठी शुल्क भरण्याचे निर्देश देताना पूर्णपणे न्याय्य होते. विद्वान कॉउंसेल च्या मते, अतिथीगृहे व्यावसायिक उपक्रमांद्वारे त्यांचे कर्मचारी शहरांमध्ये येतात तेव्हा वापरण्यासाठी ठेवली जातात आणि म्हणूनच अशा अतिथीगृहांच्या देखभालीचा उद्देश निःसंशयपणे निवासी आहे आणि परिणामी वर्गीकरण 'आर' श्रेणीचे असणे आवश्यक आहे.

प्रतिस्पर्धी सादरीकरणे लक्षात घेता न्यायासनासमोर विचारार्थ उद्भवणारा उद्भवणारा प्रश्न असा आहे की, "केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरल्या जाणार्या" अभिव्यक्तीचा खरा अर्थ काय आहे? वीज दरांच्या अनुसूचीतील 'आर' श्रेणीतील भाग अ मध्ये येण्यासाठी एक परिसर असा असणे आवश्यक आहे जो केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरला जातो. संविधीच्या निर्मितीचे हे एक मूलभूत तत्त्व आहे की शब्दांना त्यांचा नैसर्गिक अर्थ दिला गेला पाहिजे आणि ते त्यांच्या सामान्य किंवा लोकप्रिय अर्थाने समजले गेले पाहिजे आणि प्रत्येक शब्दाचा त्याचा खेळ असला पाहिजे. ज्या संदर्भात शब्द वापरले जातात त्या संदर्भात वेगळ्या अर्थाची आवश्यकता असल्याचे दर्शविल्याशिवाय शब्दांच्या

नैसर्गिक आणि सामान्य अर्थापासून दूर जाऊ नये. मुंबई वीज शुल्क अधिनियम, १९५८ (यापुढे 'अधिनियम' म्हणून संदर्भित करण्यात येईल), कलम ३(१) अन्वये, अधिनियमाच्या अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या दराने वापरलेल्या ऊर्जेच्या एककांवर विद्युत शुल्क आकारले जाईल आणि दिले जाईल. अनुसूची-भाग अ मध्ये निवासी उद्देशांसाठी वापरल्या जाणार्या परिसराचे दर दिले आहेत आणि भाग ब मध्ये व्यवसाय, व्यापार, व्यावसायिक उपक्रम किंवा व्यावसायिक उद्देशांसाठी वापरल्या जाणार्या परिसराचे दर दिले आहेत. विजेच्या दरांची ही अनुसूची वेळोवेळी बदलली गेली आहे आणि हातात असलेल्या प्रकरणाच्या बाबतीत आम्ही २० मार्च १९८१ पासून लागू झालेल्या दराशी संबंधित आहोत. उपरोक्त १९८१ च्या प्रशुल्कांतर्गत, 'आर' श्रेणी केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या परिसरांना लागू होईल आणि श्रेणी 'सी' ही आर, एस, आरसी (एलव्ही) आणि एसएल श्रेणींमध्ये न येणाऱ्या परिसरांना अवशिष्ट श्रेणी म्हणून लागू होईल. ही स्थिती असल्याने विचारात घेण्याजोगा प्रश्न असा आहे की जेव्हा कर्मचारी शहरात येतात तेव्हा त्यांच्या वापरासाठी कंपनीने ठेवलेले अतिथीगृह 'आर' श्रेणीत येण्यासाठी 'केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरले जाऊ शकते' असे मानले जाऊ शकते का? "केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरले जाणारे" या अभिव्यक्तीतील प्रत्येक शब्दाचा साधा शब्दशः अर्थ दिला जात असताना, कंपनी किंवा व्यावसायिक उपक्रमाने राखलेले अतिथीगृह उपरोक्त अभिव्यक्तीमध्ये येईल असे मानणे आमच्यासाठी कठीण आहे. उपरोक्त अभिव्यक्ती सूचित करते की वादातीत परिसर केवळ निवासी परिसर म्हणून वापरला गेला पाहिजे, ज्याचा दुसऱ्या शब्दांत अर्थ असा होईल की जिथे कोणत्याही व्यक्तीने स्वतःच्या निवासासाठी खाजगीरित्या पुरेशा निरंतर कालावधीसाठी परिसर वापरला आहे आणि आणि असा परिसर नाही की जिथे एखादी व्यक्ती येऊ शकते आणि एक दिवस किंवा एक रात्र घालवू शकते आणि नंतर परत जाऊ शकते. अतिथीगृहांची देखभाल कंपनी किंवा व्यावसायिक उपक्रमांद्वारे केली जाते, तर दुसरीकडे हा त्यांच्या व्यावसायिक उपक्रम 'सी' चा एक भाग आहे आणि अशा परिसराला कोणत्याही कल्पनेने खाजगी निवासी परिसर म्हणून विशेष वापरासाठी वापरले जाऊ शकत नाही. आमच्या मते मुंबई उच्च न्यायालयाच्या द्विसदस्यीय खंडपीठाने नफा कमावण्याची चाचणी तसेच 'सार्वजनिक' शब्दाच्या विरोधाभासी 'खाजगी' शब्दाच्या वापराची चाचणी लागू करण्यात गंभीर चूक केली, जी आमच्या मते 'केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरल्या जाणार्या' अभिव्यक्तीचा अर्थ लावण्यासाठी संबंधित नाही. ज्या संदर्भात अधिनियमांतर्गत दर निश्चित करण्यासाठी उपरोक्त अभिव्यक्तीचा वापर केला गेला आहे, तो केवळ तेव्हाच लागू होऊ शकतो जेव्हा कोणताही परिसर खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरला जातो. 'केवळ' या शब्दाला देखील तर्कशुद्ध

अर्थ दिला गेला पाहिजे आणि त्या दृष्टीकोनातून पाहिले तर, आमचे असे मत आहे की एखाद्या कंपनीद्वारे किंवा शहरांमधील व्यावसायिक उपक्रमांद्वारे चालवले जाणारे अतिथीगृह हा केवळ खाजगी निवासी परिसर म्हणून वापरला जाणारा परिसर असू शकत नाही. त्यामुळे, दराची श्रेणी 'आर' लागू आहे असा निर्णय देता येऊ शकत नाही. त्यानुसार अपिले मंजूर करण्यात येतात. मुंबई उच्च न्यायालयाच्या द्विसदस्यीय खंडपीठाचा न्यायनिर्णय रद्द करण्यात येतो, उत्तरवादींनी दाखल केलेल्या रिट याचिका खारीज करण्यात येतात.

खर्चाबाबत कोणतीही आदेश देण्यात येणार नाही.

अपीले मंजूर.

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल".